

دانشگاه آزاد اسلامی
واحد بندرعباس

ساخت زبان فارسی

مریم علیمرادی

ساخت زبان فارسی

تألیف:

مریم علیمرادی

عضو هیأت علمی دانشگاه آزاد اسلامی واحد بندرعباس

سرشناسه : علیمرادی، مریم، ۱۳۵۵ -
عنوان و نام پدید آور : ساخت زبان فارسی تدوین مریم علیمرادی.
مشخصات نشر : بندرعباس: دانشگاه آزاد اسلامی، واحد بندرعباس، ۱۳۹۱.
مشخصات ظاهری : ۱۶۶ ص.
شابک : ۹۷۸-۹۶۴-۱۰-۱۷۴۴-۸-۸
وضعیت فهرست نویسی : فیپا
یادداشت : کتابنامه.
موضوع : فارسی - - دستور
موضوع : فارسی - - آواشناسی
موضوع : زبانشناسی
شناسه افزوده : دانشگاه آزاد اسلامی، واحد بندرعباس
رده بندی کنگر : ۲۱۳۹۱ س ۷۲۸ ع PIR۲۶۹۳
رده بندی دیویی : ۴۵۵
شماره کتابشناسی ملی : ۲۸۶۳۵۴۳

انتشارات علمی دانشگاه آزاد اسلامی واحد بندرعباس

تلفن تماس: ۰۷۶۱-۶۶۷۷۵۰۲

محل توزیع: دانشگاه آزاد اسلامی واحد بندرعباس

تلفن تماس: ۰۷۶۱-۶۶۷۷۵۰۲

ساخت زبان فارسی

تألیف:

مریم علیمرادی

چاپ اول: ۱۳۹۱

قیمت: ۱۰۰۰۰ تومان

قطع: وزیری

شمارگان: ۲۰۰۰ نسخه

ISBN: 978-964-10-1744-8

شابک : ۹۷۸-۹۶۴-۱۰-۱۷۴۴-۸-۸

فهرست مطالب

صفحه

عنوان

۱۱ ..... پیشگفتار

فصل اول: مقدمات زبان شناسی

۱۵ ..... زبان چیست؟

۱۵ ..... صورت‌های دوگانه‌ی زبان

۱۶ ..... تاریخچه‌ی دستور زبان

۱۷ ..... زبان شناسی چیست؟

۱۸ ..... فرق دستورنویسی و زبان شناسی

۲۱ ..... منابع برای مطالعه بیشتر این فصل

۲۱ ..... نمونه سؤال‌های تشریحی فصل اول

فصل دوم: دستور زبان سنتی از دید زبان شناسان

۲۵ ..... عیوب دستور زبان‌های موجود

۲۵ ..... الف) نداشتن نظریه

۲۵ ..... ب) مخلوط کردن گونه‌های زبان

۲۵ ..... ج) تجویزی هستند نه توصیفی

۲۶ ..... د) تحمیل کردن مقوله‌های زبان بیگانه به زبان فارسی

۲۶ ..... هـ) مخلوط کردن صورت و معنی

۲۷ ..... منابع برای مطالعه بیشتر این فصل

۲۷ ..... نمونه سؤال‌های تشریحی فصل دوم

فصل سوم: هم‌نشینی و جانشینی

۳۱ ..... روابط هم‌نشینی و جانشینی

۳۲ ..... محور هم‌نشینی

۳۲ ..... محور جانشینی

۳۴ ..... استفاده از محور جانشینی برای شناسایی تکواژه‌های زبان

۳۵ ..... تجزیه دوگانه

۳۷ ..... روش تحلیل در تجزیه دوگانه

۴۰ ..... منابع برای مطالعه بیشتر این فصل

۴۰ ..... نمونه سؤال‌های تشریحی فصل سوم

فصل چهارم: واج و ویژگی‌های آن

۴۳ ..... واج

۴۴	زوج کمینه
۴۵	منابع برای مطالعه بیشتر این فصل
۴۵	نمونه سؤال‌های تشریحی فصل چهارم

فصل پنجم: تکواژ و هجا

۴۹	تکواژ
۴۹	طبقه‌بندی تکواژها
۴۹	(۱) تکواژ واژگانی یا قاموسی
۵۰	(۲) تکواژهای دستوری یا نقشی
۵۰	(۳) تکواژهای اشتقاقی
۵۱	(۴) تکواژهای تعریفی
۵۲	تکواژ صفر
۵۲	تکواژ اختیاری و تکواژ اجباری
۵۲	تکواژ پنهان
۵۲	گونه‌های تکواژ
۵۴	هجا در زبان فارسی
۵۴	ساختمان هجا در زبان فارسی
۵۶	منابع برای مطالعه بیشتر این فصل
۵۶	نمونه سؤال‌های تشریحی فصل پنجم

فصل ششم: آوا شناسی

۵۹	نحوه تولید آوا
۵۹	مصوت یا وا که
۶۰	صامت یا همخوان
۶۱	صامت‌های انسدادی
۶۱	صامت‌های انقباضی
۶۱	اصوات خیشومی
۶۲	مخرج واج
۶۲	وا کبر - بی واک
۶۴	همخوان‌های زبان فارسی
۶۶	منابع برای مطالعه بیشتر این فصل
۶۶	نمونه سؤال‌های تشریحی فصل ششم

فصل هفتم: آشنایی با خط واج نگار فارسی

۶۹	خط واج نگار فارسی
۶۹	علائم واج‌های همخوان یا صامت‌ها
۷۰	علائم واج‌های واکه ای یا مصوت‌ها

۷۰	.....	واکهی مرکب
۷۰	.....	قواعد خط واج نگار
۷۲	.....	منابع برای مطالعه بیشتر این فصل
۷۲	.....	نمونه سؤال‌های تشریحی فصل هفتم

فصل هشتم: قاعده‌های آوایی زبان

۷۵	.....	فرایندهای آوایی زبان
۷۵	.....	(۱) واج خنثی
۷۵	.....	(۲) همگون سازی
۷۶	.....	(۳) ناهمگون سازی
۷۶	.....	(۴) افزایش
۷۷	.....	(۵) ابدال
۷۷	.....	(۶) حذف
۷۷	.....	(۷) قلب
۷۸	.....	منابع برای مطالعه بیشتر این فصل
۷۸	.....	نمونه سؤال‌های تشریحی فصل هشتم

فصل نهم: همزه و واژه بست زبان فارسی

۸۱	.....	همزه در زبان فارسی
۸۲	.....	واژه بست
۸۴	.....	منابع برای مطالعه بیشتر این فصل
۸۴	.....	نمونه سؤال‌های تشریحی فصل نهم

فصل دهم: ویژگی واژه

۸۷	.....	واژه در زبان فارسی
۸۷	.....	(۱) اشتقاق
۸۷	.....	(۲) ترکیب
۸۷	.....	(۳) اشتقاق و ترکیب
۸۷	.....	(۴) قرض‌گیری
۸۸	.....	(۵) ادغام
۸۸	.....	(۶) سرواژه سازی
۸۸	.....	(۷) کوتاه سازی
۸۹	.....	(۸) تبدیل
۸۹	.....	(۹) پس سازی
۸۹	.....	(۱۰) تکرار
۹۰	.....	واحدهای دستوری
۹۱	.....	الف) گروه فعلی

۹۱	.....	ب) گروه اسمی
۹۱	.....	پ) گروه صنعتی
۹۱	.....	ت) گروه حرف اضافه‌ای
۹۲	.....	ث) گروه قیدی
۹۳	.....	منابع برای مطالعه بیشتر این فصل
۹۳	.....	نمونه سؤال‌های تشریحی فصل دهم

گروه یازدهم: قواعد نحوی زبان

۹۷	.....	نحو
۱۰۱	.....	ترکیب‌های نحوی واژگانی در زبان فارسی
۱۰۱	.....	۱) ترکیب نهادی
۱۰۱	.....	۲) ترکیب مفعولی
۱۰۲	.....	۳) ترکیب اضافی
۱۰۲	.....	۴) ترکیب وصفی
۱۰۲	.....	۵) ترکیب بدلی
۱۰۳	.....	۶) ترکیب متممی
۱۰۳	.....	۷) ترکیب قیدی
۱۰۳	.....	۸) ترکیب عطفی
۱۰۳	.....	۹) ترکیب عددی
۱۰۵	.....	منابع برای مطالعه بیشتر این فصل
۱۰۵	.....	نمونه سؤال‌های تشریحی فصل یازدهم

فصل دوازدهم: دستور گشتاری

۱۰۹	.....	کنش و توانش زبانی
۱۰۹	.....	دستور گشتاری زایشی
۱۱۱	.....	قواعد گشتاری یا تأویلی
۱۱۳	.....	شکل دستور زایشی یا تولیدی
۱۱۳	.....	ساخت آوایی
۱۱۴	.....	ساخت معنایی
۱۱۵	.....	ساخت نحوی
۱۲۱	.....	منابع برای مطالعه بیشتر این فصل
۱۲۱	.....	نمونه سؤال‌های تشریحی فصل دوازدهم

فصل سیزدهم: معنی و اهمیت آن در زبان فارسی

۱۲۵	.....	معنی‌شناسی
۱۲۵	.....	معنی و جهان بیرون
۱۲۸	.....	منابع برای مطالعه بیشتر این فصل

۱۲۹	..... نمونه سؤال‌های تشریحی فصل سیزدهم
	فصل چهاردهم: سازه‌ها در زبان فارسی
۱۳۱	..... قاعده‌های سازه‌ای یا مقوله‌ای
۱۳۳	..... جمله
۱۳۶	..... واژگان و قاعده‌های زیرمقوله‌ای
۱۳۸	..... ساخت سازه‌ای جمله در زبان فارسی
۱۵۱	..... منابع برای مطالعه بیشتر این فصل
۱۵۱	..... نمونه سؤال‌های تشریحی فصل چهاردهم
۱۵۳	..... فهرست منابع

پیشگفتار

زبان فارسی از دیرباز مورد بررسی و کنکاش ادبی و دستوری قرار گرفته است. از نظر ادبی جلوه‌های خاص آن در شعر و نثر ملموس و عینی است و زمینه ساز رشد و پرورش اندیشه‌ی آدمی، در رسیدن به تعالی شخصیت و معرفت است.

از نظر دستوری نیز، کتاب‌های زیادی است که هر کدام به نوعی ساختار و ویژگی دستوری واژگان و جمله‌ها را از نظر صرف و نحو بررسی نموده‌اند.

مجموعه‌ی حاضر نیز، کوششی است در بازنگری ساختار زبان فارسی و بررسی زبان از جنبه‌های مختلف واحدهای دستوری و چگونگی کارکرد آن‌ها در زبان و دستور گفتاری و نوشتاری فارسی‌زبانان، که براساس درس ساخت زبان فارسی برای درک بهتر زبان فارسی از منظر ظاهر و باطن و تطبیق آن با زبان‌های مختلف، تدوین شده است.

از آن‌جا که هدف، جمع‌آوری یک‌جا و مدون مطالب درس ساخت زبان فارسی می‌باشد بنابراین در شکل‌گیری این مجموعه، براساس سرفصل، آن‌چه لازم و ضروری بوده از کتاب‌های مختلف، گردآوری و تا حدود زیادی بدون هیچ تغییر مطالب آن‌ها، آورده شده است؛ زیرا هدف از نگارش این مجموعه، مجموع بودن مطالب براساس سرفصل درس ساخت زبان فارسی می‌باشد.

در این‌جا از محضر همه‌ی خوبانی که در این زمینه تألیفاتی داشته‌اند و رهنمون ما در جمع‌آوری این مجموعه گردیدند، تشکر و قدردانی می‌نماید و این مجموعه را به همه‌ی کسانی که در اعتلای زبان فارسی گام‌های مؤثری برداشته‌اند و هم‌چنین به تمام دانشجویانی که خود را آراسته به زیور علم و دانش می‌کنند تقدیم می‌گردد.